

Te AMSTERDAM By R. en G. WETSTEIN. 1723.

AENLEIDING
Tot de Kennisse van het
VERHEVENE DEEL
DER
NEDERDUITSCH
SPRAKE.

WAERIN

Hare zekerste Grondslag, edelste Kragt, nuttelijkste Onderscheiding,
en geregeldste Afleiding overwogen en naegespoort, en tegen het
Allervoornaemste der Verouderde en Nog-levende Taelver-
wanten, als 't Oude MOESO-GOTTHISCH, FRANK-
DUITSCH, en ANGEL-SAXISCH, beneffens het
Hedendaegsche HOOG-DUITSCH en
YSLANDSCH, vergeleken word.

DOOR

LAMBERT TEN KATE Hermanfz.

EERSTE DEEL.

Tot A M S T E R D A M,
By RUDOLPH EN GERARD WETSTEIN.
M D C C X X I I I

Deze facsimile-editie van Lambert ten Kate Hermansz., *Aenleiding tot de kennisse van het verhevene deel der Nederduitsche sprake* (1723); met een tweetalige inleiding *Lambert ten Kate en de taalwetenschap / Lambert ten Kate and linguistics* door Jan Noordegraaf en Marijke van der Wal, verscheen in december 2001 bij Uitgeverij Canaletto/Repro-Holland BV te Alphen aan den Rijn.

The present facsimile reprint of Lambert ten Kate Hermansz., *Aenleiding tot de kennisse van het verhevene deel der Nederduitsche sprake* (1723); with an English and Dutch introduction *Lambert ten Kate and linguistics / Lambert ten Kate en de taalwetenschap* by Jan Noordegraaf and Marijke van der Wal, was published December 2001 by Canaletto/Repro-Holland BV at Alphen aan den Rijn.

De editoren en de uitgever zijn de volgende instanties zeer erkentelijk voor hun financiële steun:

The editors and publisher gratefully acknowledge the financial support of the following institutions:

M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting
K.F. Heinfonds
Dr Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds
Faculteit der Letteren Vrije Universiteit Amsterdam
Algemeen Steunfonds van de Vereniging voor christelijk wetenschappelijk onderwijs
Van Coeverden Adriani Stichting
Thijssen-Schoute Stichting
Vereniging van Oudgermanisten

ISBN 90 6469 766 3

PLINIUS SECUNDUS,

In Præfatione Naturalis Historiæ.

Res ardua, vetustis novitatem dare, novis auctoritatem, obsoletis nitorem, obscuris lucem, fastiditis gratiam, dubiis fidem. Omnibus vero naturam, & naturæ suæ vim, etiam non affecutis, solviffe, abundè pulchrum atque magnificum est.

Portret van Lambert ten Kate / Portrait of Lambert ten Kate

Lambert ten Kate (1674–1731) en de taalwetenschap

Jan Noordegraaf & Marijke van der Wal*

1. Inleiding

Lambert ten Kate werd op 23 januari 1674 te Amsterdam uit doopsgezinde ouders geboren. Zijn vader, Herman ten Kate (1644–1706), was korenhandelaar. Hoewel Lambert in 1696 een van zijn vaders zakenpartners werd, lijkt het erop dat zijn hart niet erg uitging naar de handel. Waarschijnlijk trok hij zich omstreeks 1706 al uit de zaak terug. Desondanks bleef Ten Kate een welgesteld burger; vermoedelijk genoot hij een ruim inkomen uit de erfenissen van zijn ouders en stiefmoeder. De veronderstelling dat hij privé-lessen moest geven “in den angesehensten Häusern im Schreiben, Rechnen, Buchhalten und besonders in Geometrie und Algebra” om zich “den nöthigen Lebensunterhalt” (von Raumer 1870:139) te verschaffen, zou dan ook wel eens onjuist kunnen zijn (cf. Ten Kate 1987: 21–24). Lambert ten Kate bleef zijn hele leven ongehuwd; hij stierf op 14 december 1731, 57 jaar oud, ten gevolge van “eene slepende ziekte”; zes dagen later werd hij in de Noorderkerk te Amsterdam begraven.

Toen de Duitse jurist en boekenverzamelaar Zacharias Conrad von Uffenbach (1683–1734) in februari en maart 1711 in Amsterdam verbleef, had hij ook de gelegenheid om Ten Kates uitgebreide kunstverzameling te bekijken. Ten Kate, zo noteerde hij, “handelt zwar eigentlich mit Korn, ist aber ein sehr höflicher, curiöser und dabey gelehrter Mann”. Lambert ten Kate schijnt een versatiele geest geweest te zijn. Hij was een autodidact, een kunstliefhebber en een *Privatgelehrter* die actief was op verschillende terreinen van kunsten en wetenschappen. Zo schreef hij een verhandeling getiteld *Proef-ondervinding over de scheiding der coleuren* (1716) in navolging van een “proef-ondervindinge in Newton's Gezicht-kunde” (*Opticks*, 1704), maar ook vertaalde hij theologische verhandelingen uit het Frans en het Engels in het Nederlands. Hij was geen kamergeleerde, maar onderhield talrijke contacten met schilders, poëten en professoren. Wie uitsluitend Ten Kates positie als taalgeleerde wil schetsen, beseft dan ook dat daarmee maar één dimensie van deze veelzijdige persoonlijkheid aan de orde komt.¹

* Wij danken Cor van Bree (Leiden) en Rolf Bremmer (Leiden) voor hun nuttig commentaar op een eerdere versie van deze inleiding.

¹ Ten Kate 1987 verschaft uitvoerige bio- en bibliografische gegevens over leven en werken van Lambert ten Kate. Voor informatie over zijn taalkundige achtergrond zie Noordegraaf 2000 en Salverda 2001.

Lambert ten Kate (1674–1731) and linguistics

Jan Noordegraaf & Marijke van der Wal*

1. Introduction

Lambert ten Kate was born in Amsterdam on 23 January 1674 of Mennonite parents. His father, Herman ten Kate (1644–1706), was a corn merchant. Although Lambert became one of his father's partners in 1696, he does not seem to have liked the corn trade very much, and he withdrew from the firm in 1706. Ten Kate nevertheless remained a well-to-do citizen; following his father's death he lived on the ample income provided by the legacies of his parents and stepmother. The widely held opinion that he gave private tuition “in den angesehensten Häusern im Schreiben, Rechnen, Buchhalten und besonders in Geometrie und Algebra” in order to secure “den nöthigen Lebensunterhalt” (Raumer 1870: 139) is probably mistaken (cf. ten Kate 1987: 21–24). Ten Kate remained a bachelor all his life; he died on 14 December 1731 at the age of 57 as a consequence of ‘a lingering disease’; six days later he was buried in the Noorderkerk in Amsterdam.

When the German jurist and book collector Zacharias Conrad von Uffenbach (1683–1734) stayed at Amsterdam in February and March 1711 he was also shown ten Kate's extensive art collection. Ten Kate, he noted, “handelt zwar eigentlich mit Korn, ist aber ein sehr höflicher, curiöser und dabey gelehrter Mann”. Ten Kate appears to have been a versatile mind, a typically self-educated eighteenth-century *Privatgelehrter* who was seriously engaged in various fields of both arts and sciences. He wrote, for example, an essay entitled ‘Experiment on the division of the colours’ (1716), imitating an experiment by Isaac Newton (*Opticks*, 1704), and he translated theological treatises from French and English into Dutch. Far from being a scholarly recluse he kept in close contact with painters, poets and professors. When discussing ten Kate's position as a linguist, we are aware that only one dimension of his many-sided personality is dealt with.¹

* We thank Cor van Bree (Leiden) and Rolf Bremmer (Leiden) for their useful comments on an earlier draft of this introduction.

¹ Extensive biographical and bibliographical data concerning the life and the works of Lambert ten Kate can be found in ten Kate 1987. For information concerning his linguistic background cf. Noordegraaf 2001 and Salverda 2001.

2. Het taalkundig werk

Voor hij begon aan het samenstellen van zijn ambitieuze *Aenleiding tot de kennis van het verhevene deel der Nederduitsche sprake* had Ten Kate zich al vaker met taalstudie bezig gehouden. In 1699 bijvoorbeeld voltooide hij een *Verhandeling over de Klankkunde*, waarin hij blijk gaf van zijn kennis van de fysische factoren die een rol spelen bij het voortbrengen van klanken. Deze tekst bleef ongepubliceerd, maar werd herzien en verwerkt in de twee delen *Aenleiding*.² Bij zijn taalkundig onderzoek heeft Ten Kate altijd aandacht besteed aan de studie van klanken. Hij was er zich van bewust dat 'taal' vooral inhield 'gesproken taal' (Van de Velde 1966: 212-213).

Daartoe geïnspireerd door zijn oudere vriend Adriaen Verwer (c. 1655-1717) schreef Ten Kate een studie over de *Gemeenschap tussen de Gottische sprake en de Nederduitsche*, een boekje dat in het voorjaar van 1710 verscheen. "Uwe zugt om den grond der zaeken, die gy by der hand neemt, zoo veel doenlyk tot in den éérsten oorspronk te doorsnuffelen, heeft ook my aengenoópt om eene *Belgico-Gothike* Lyste op te stellen van de woorden, die met de onze gelykluydig zyn", zo begint hij zijn "Brief wegens de Gottische sprake". Deze brief, die het eerste deel van de *Gemeenschap* uitmaakt, is gedagtekend 25 maart 1708 en is gericht aan zijn vriend A[driaen] V[erwer], koopman te Amsterdam, die onder het pseudoniem Anonymus Batavus een in het Latijn geschreven grammatica van het Nederlands gepubliceerd had, *Linguae belgicae idea grammatica, poetica, rhetorica* (1707¹, 1783²). In de *praefatio* van zijn grammatica had Verwer erop gewezen dat het van groot belang was "linguam nostram ex origine nosse", om onze taal vanuit de oorsprong te kennen, en dat dit mogelijk was geworden dankzij Franciscus Junius (1591-1677) en diens baanbrekende editie van de Gotische *Codex Argenteus* (1665, 1684²).³ Verwer was een voorstander van de *gothica-generix* theorie volgens welke het Gotisch gezien werd als de moeder van alle Germaanse talen.

De *Gemeenschap* is geschreven "Tot Ophelderinge van den Ouden Grond van 't Belgisch" – "En zie daer 't begéerde, en nog méér dan dat, tot doeninge van uw óógmerk volbragt", kon Ten Kate trots aan Verwer berichten. In zijn studie immers werd de verwantschap tussen het Gotisch en het Nederlands ("t Belgisch") aangetoond, in een brief, in een woordenlijst en op basis van voorbeelden van Gotische verbuigingen en vervoegingen.⁴ Onder meer wordt erin duidelijk gemaakt dat de vervoeging van de werkwoorden in het Nederlands en het Gotisch eenzelfde patroon volgen, een inzicht dat Ten Kate ertoe bracht om de Gotische werkwoorden in zes *classes* te verdelen (Van

2 Zie voor een bespreking van de *Verhandeling* Van der Hoeven 1896: 56-168

3 Voor Franciscus Junius zie Bremmer 1998.

4 Een grondige analyse van de *Gemeenschap* is te vinden in Van de Velde 1966: 219-274.

2. Ten Kate's linguistic works

Before embarking on his ambitious *Aenleiding tot de kennis van het verhevene deel der Nederduitsche sprake* Ten Kate had been involved in other linguistic endeavours. The year 1699 saw the completion of his *Verhandeling over de Klankkunde* ('Treatise on Phonetics'), in which he displayed his knowledge and understanding of the physical factors involved in the production of sound. The text remained unpublished but was revised and incorporated into the two-volume *Aenleiding*.² As far as his linguistic investigations are concerned, Ten Kate always paid attention to the study of sounds. He was keenly aware of the fact that, first and foremost, 'language' meant 'spoken language' (Van de Velde 1966: 212-213).

Inspired by his senior friend Adriaen Verwer (c. 1655-1717), Ten Kate composed his *Gemeenschap tussen de Gottische sprake en de Nederduitsche* ('The Relationship between the Gothic and Dutch languages'), a relatively short work of eighty-four pages which appeared in the spring of 1710. 'Your passion to examine the fundamentals of the things you take in hand as much as possible back to its first origin has also prompted me to compile a list of *Dutch-Gothic* homophonous words' is the opening sentence of his 'Letter on the Gothic Language'. This letter, which is the first part of the *Gemeenschap*, is dated 25 March 1708 and is addressed to his friend A[driaen] V[erwer], an Amsterdam merchant who had written in Latin a grammar of Dutch, called *Linguae belgicae grammatica, poetica, rhetorica* (1707¹, 1783²) and which had appeared under the pseudonym Anonymus Batavus. In the *praefatio* to his grammar, Verwer had emphasized that it was of great importance "linguam nostram ex origine nosse" ('to know our language from its origin'), and that this had become possible thanks to Franciscus Junius (1591-1677) and his ground-breaking edition of the Gothic *Codex Argenteus* (1665, 1684²).³ Verwer was an advocate of the *gothica-generix* theory according to which Gothic was considered to be the mother of all Germanic languages.

The *Gemeenschap* had been written with the aim 'to Explain the Ancient Foundation of the Dutch Language' – 'And here you see what you desired, and even more than that, to satisfy your intentions', Ten Kate announced with due pride. In his treatise, the *overeenkomst* ('similarity') between the Gothic and Dutch languages is *vertoont* ('demonstrated') in a letter, in a list of homophonous words, and on the basis of examples of Gothic declensions and conjugations, respectively.⁴ Among other things, it is shown that the conjugation of verbs in Dutch and Gothic follows the same pattern, an insight which prompted Ten Kate to divide the Gothic verbs into six *classes* (van der Hoeven 1896: 15-56;

2 For a discussion of the *Verhandeling*, cf. van der Hoeven 1896: 56-168.

3 On Franciscus Junius, cf. Bremmer 1998.

4 A thorough analysis of this work is given by Van de Velde 1966: 219-274.

der Hoeven 1896: 15-56, Rompelman 1952: 8-15). In het systeem van de werkwoordvervoeging onderkende Ten Kate de regelmaat van de klinkerwisseling, wat hem bracht tot de ontdekking van wat Jacob Grimm later *Ablaut* zou noemen.

Toen Ten Kate het manuscript van zijn studie op basis van Junius' *Gothicum Glossarium* bijna klaar had, stuitte hij op George Hicckes' (1642-1712) tweedelige *Linguarum Veterum Septentrionalium Thesaurus* (1705), waarin ook het Gotisch aan de orde komt.⁵ Ten Kate (1710: 12) beseftte dat zijn eigen behandeling van de Gotische werkwoorden superieur was aan die van zijn Engelse collega, vooral wat betreft de *ongelykvloeyende*, d.i. de sterke werkwoorden (cf. Van de Velde 1966: 273).⁶ Ten Kate meende "dat die Héér [sc. Hicckes] het ware onderscheid der *Verba* niet getroffen heeft" en streefde daarom ernstig naar "de vervulling van dit gebrek" door een betere "verdeeling van *Classes*" voor te stellen (1710: 12-13). Bovendien trok Ten Kate interessante conclusies inzake de relatie tussen het Germaans en de andere Europese talen, in het bijzonder die tussen het Gotisch en het Nederlands, waarbij hij overigens de *gothica-genetrix* theorie afwees. Een andere belangrijke ontdekking was het feit dat in de Germaanse talen de klemtoon op de wortel valt, niet op prefixen of uitgangen. Ten Kate zag de klemtoonregel als een erfenis uit de voor-Germaanse tijd en niet als een Germaanse innovatie, wat het volgens onze huidige inzichten is.

In de jaren 1710-1723 volgde de uitwerking van deze en andere obser-

M.G. hulpan (adjuvare) in unguibus hilt, onderdalen
 Hilfen, helfen Combr. ad hulpa Dan. hielpe
 Al. zu man (ad opim) Koro
 F. Th. zu man (ad opim) Koro

Voorbeeld van de notities die Ten Kate maakte in zijn exemplaar van Kilianus Auctus, Universiteitsbibliotheek Leiden, signatuurnummer LTK.HS92, fol. 94r.

Example of Ten Kate's notes in his copy of Kilianus Auctus, Leiden University Library, call-number LTK.HS92, fol. 94r.

Rompelman 1952: 8-15). It is, indeed, in the conjugational system that ten Kate recognized the regularity of vowel alternation, which eventually led him to the discovery of the phenomenon of what Jacob Grimm was later to call *Ablaut*.

Having nearly completed the manuscript of his study on the basis of Junius's *Gothicum Glossarium* (1665), he came across George Hicckes's (1642-1712) two-volume *Linguarum Veterum Septentrionalium Thesaurus* (1705) in which Gothic is dealt with too.⁵ Ten Kate (1710:12) immediately noticed that his own analysis of the Gothic verbs was far superior to that of his English colleague, in particular with regard to the *ongelykvloeyende* ('unevenly flowing') verbs, that is the strong verbs (cf. Van de Velde 1966: 273)⁶. Ten Kate was of the opinion that Hicckes had not grasped 'the true distinction between the verbs' and therefore he sought to make up this deficiency by putting forward a superior 'division into *Classes*' (1710: 12-13). Moreover, ten Kate drew interesting conclusions concerning the relationship between languages, especially that between Gothic and Dutch, elegantly rejecting, for instance, the *gothica-genetrix* theory. Another important discovery he made was the identification of root stress as a defining characteristic of all the Germanic languages: stress was on the root ("zakelijke deel") of a word, not on prefixes or endings. Ten Kate explained root stress as an old pre-Germanic heritage; in this respect, he differs from the modern insight that root stress is a Germanic innovation.

The years 1710-1723 saw the full elaboration of these and other observations into the main body of ten Kate's *Aenleiding tot de kennisse van het verhevene deel der Nederduitsche sprake*. Among other things, the classification of the Gothic verbs as presented in 1710, was now applied to all of the Germanic languages he knew. The *Aenleiding* consists of two quarto volumes, each numbering approximately 750 pages. Together, they present the first historical grammar of Dutch, the concepts 'historical', 'grammar', and 'Dutch' being understood in a very broad sense (Rompelman 1952:15-16). It should be noted that this work originated and grew in ten Kate's interleaved copy of the 1642 edition of an important Dutch dictionary, the *Kilianus Auctus sive Dictionarium Teutonico-Latino-Gallicum*, in which, from 1712 onwards, ten Kate wrote his extensive notes on conceptions of language and etymological explanations (Peeters 1990b: 152).⁷

The first volume includes a highly informative preface, which outlines the contents. The book is written, for the greater part, in the form of fourteen dialogues between N. (Anonymus Batavus, i.e. Adriaen Verwer) and L. (Lambert ten Kate), in which they discuss, among many other things, the importance of lin-

⁵ Voor Hicckes zie Harris 1992.

⁶ Gemakshalve gebruiken wij hier de term sterke werkwoorden, al valt bij Ten Kate meer onder de *ongelykvloeyende werkwoorden* dan onder het huidige begrip sterke werkwoorden. De in par. 4 aangegeven klassen II t/m VI zijn alle in Ten Kate's terminologie *ongelykvloeyend*.

⁵ On Hicckes, see Harris 1992.

⁶ For convenience we use the term strong verbs here, although Ten Kate's term *unevenly-flowing* comprises more verbs than the current term strong verbs: the classes II up to VI, mentioned in section 4, are all characterised as *unevenly-flowing*.

⁷ Ten Kate's copy can be found in the Leiden University Library, call-number LTK. HS 92.

vaties die resulteerde in de *Aenleiding tot de kennis van het verhevene deel der Nederduitsche sprake*. In dat boek werd onder meer de classificatie van de Gotische werkwoorden uit 1710 toegepast op alle Germaanse talen die hij kende. De *Aenleiding* bestaat uit twee delen, elk van ongeveer 750 pagina's; samen bieden deze volumineuze kwartijnen de eerste historische grammatica van het Nederlands, de concepten 'historisch', 'grammatica', en 'Nederlands' opgevat in zeer ruime zin (Rompelman 1952: 15-16). Merk op dat dit werk ontstaan is en gegroeid in Ten Kates doorschoten exemplaar van de editie-1642 van een bekend Nederlands woordenboek, de *Kilianus Auctus sive Dictionarium Teutonico-Latino-Gallicum*, waarin Ten Kate vanaf 1712 uitvoerig aantekeningen maakte over taalopvattingen en etymologische verklaringen (Peeters 1990b: 152).⁷

Het eerste deel van de *Aenleiding* bevat een informatieve voorrede, waarin de inhoud van het boek wordt uiteengezet. Het boek is voor een belangrijk deel geschreven in de vorm van een veertiental dialogen tussen N. (Anonymus Batavus, d.i. Adriaen Verwer) en L. (Lambert ten Kate), waarin de gesprekspartners onder meer het belang van de taalkunde, de verspreiding van de talen in Europa, de Nederlandse spraakklanken, en de verbuigingen en vervoegingen van het Nederlands de revue laten passeren. Behalve acht aanhangsels, die gevarieerd materiaal bevatten, vindt men erin een diepgravende verhandeling (I: 542-696) die een volledige vergelijkende beschrijving biedt van het systeem van de onregelmatige werkwoorden in het Nederlands, Gotisch, Oudhoogduits, Angelsaksisch (Oudengels), Nieuwhoogduits, het Fries en het IJslands. Ten Kate toonde onomstotelijk aan dat deze werkwoorden zeker geen afwijkend type van vervoeging vormden, maar onderworpen waren aan regels die niet alleen op het Gotisch van toepassing waren, maar voor alle takken van het Germaans golden. Het ging dan ook om vocaalafwisselingen die moesten dateren van voor de opsplitsing in verschillende Germaanse talen. Door deze ontdekking kon hij de zogenaamde onregelmatige werkwoorden in verscheidene klassen indelen op grond van hun vocaalafwisseling. "Die Durchführung dieser Entdeckung [sc. daß die starken Verba den identischen Grundbau aller germanischen Sprachen bilden], bildet den wichtigsten Theil seiner *Aenleiding*" (von Raumer 1870: 142).

Het tweede deel van de *Aenleiding* biedt een etymologisch woordenboek, opgezet op basis van het in het eerste deel verzamelde materiaal en volgens de beginselen die daarin waren toegepast. Twee inleidende verhandelingen met een honderd bladzijden tellende bespreking van de grondslagen van de wetenschappelijke etymologie worden gevolgd door twee lange, alfabetisch opgezette lijsten van Germaanse woorden die afgeleid waren van de wortels van sterke werk-

guistics, the distribution of languages in Europe, Dutch speech sounds, and the declensions and conjugations of Dutch. Besides eight appendixes covering rather varied material, one finds a penetrating essay (I: 542-696) presenting a full comparative description of the 'irregular' verb systems of Dutch, Gothic, Old High German, Anglo-Saxon (Old English), Modern High German, Frisian and Icelandic. Ten Kate irrefutably demonstrated that these verbs, far from representing an erratic type of conjugation, were subject to rules that obtained not only to Gothic, but were valid for all branches of Germanic. He discovered that the conjugation of verbs in the other Germanic languages showed patterns that were similar to those in Dutch and he concluded that their pattern of vowel change had to date back before the time that Germanic split up into its various branches. This discovery enabled him to arrange the 'irregular' verbs into several classes according to their vowel alternations. "Die Durchführung dieser Entdeckung [sc. daß die starken Verba den identischen Grundbau aller germanischen Sprachen bilden], bildet den wichtigsten Theil seiner *Aenleiding*" (Raumer 1870: 142).

The second volume provides an etymological dictionary, composed on the basis of the material collected in the first volume and according to the principles applied therein. Two introductory essays providing a hundred-page discussion of the fundamentals of scientific etymology are followed by two long, alphabetically arranged listings of Germanic words derived from strong verb roots. This specimen of a *Lexicon Etymologicum* contains some 20,000 Dutch words and some 20,000 words from other languages.⁸

The etymological method followed by ten Kate's predecessors had mainly been based on meaning; they used to add, delete, transpose and change letters *ad hoc* in order to establish a connection between specific words. Ten Kate, however, proceeded very systematically. As he saw it, his own etymological approach consisted of collecting facts both from the older and modern stages of the Germanic languages, analysing the relevant words, using his knowledge of vowel alternation in the strong verbs, and taking into account the changes of meaning and the rules of euphony (II: 7). The relations between words from various languages had to be accounted for by rules for sound correspondences. Thus, ten Kate was able to formulate a *dialectregel* ('rule for sound correspondence in the various languages') with regard to the vowels, as well as a rule for the consonants (cf. I: 165). His phonetic insights, which were most remarkable in those days, were of great help to him: he claimed, for instance, that P, V en F could replace each other, because all of them were labials (I: 74).

⁷ Ten Kates exemplaar berust in de Universiteitsbibliotheek Leiden, signatuurnummer LTK. HS 92.

⁸ Een lijst van het in de *Aenleiding* vermelde bronnenmateriaal is te vinden in Ten Kate 1987: 187-192.

⁸ A full list of the sources mentioned in the *Aenleiding* is given in ten Kate 1987:187-192.

woorden. Dit specimen van een *Lexicon Etymologicum* bevat zo'n 20000 Nederlandse woorden en zo'n 20000 woorden uit andere talen.⁸

In tegenstelling tot de veelal op betekenis gebaseerde etymologische werkwijze van veel voorgangers, die ad hoc letters toevoegden, weglieten, omzetten en veranderden om verbanden tussen woorden te leggen, ging Ten Kate uiterst systematisch te werk. Zijn etymologische benadering bestond volgens zijn eigen zeggen uit het verzamelen van feiten uit oudere en moderne stadia van de Germaanse talen, het analyseren van de betreffende woorden met gebruikmaking van de kennis over de vocaalwisseling bij de sterke werkwoorden en het rekening houden met betekenisverandering en met de regels van welluidendheid of euphonia (II: 7). De verbanden tussen woorden uit verschillende talen moesten verantwoord worden met regels voor bepaalde klankcorrespondenties. Zo stelde hij een *dialectregel* (een regel voor klankovereenkomsten in de verschillende talen) voor de vocalen en een voor de consonanten op (cf. I: 165). Zijn, voor die tijd bijzondere, fonetische kennis kwam hem hier ook te hulp: hij poneerde bijvoorbeeld dat P, V en F elkaar konden vervangen, omdat het alledrie labialen waren (I: 74).

3. Methodologische uitgangspunten

Junius, Hickes, en Ten Kate worden terecht gezien als de *founding fathers* van de Germaanse taalkunde. Maar door de weloverwogen aanpak en de methodologische gestrengheid die zo typerend zijn voor zijn werk (cf. Van de Velde 1980), staat Ten Kate veel dichterbij een negentiende-eeuws geleerde als Jacob Grimm (1785-1863) dan bij zijn oudere tijdgenoot, George Hickes, wiens werk gezien moet worden als de afsluiting van een periode. Ten Kates missie, om het zo maar eens te zeggen, was een inleiding te geven tot "het verheven deel van de Nederlandse taal", d.w.z. tot de etymologie ervan. Om een stevig theoretisch fundament voor zijn etymologische activiteiten te leggen formuleerde hij de beginselen die naar zijn mening ten grondslag moesten liggen aan de *geregelde afleiding*, beginselen waaraan men zich strikt diende te houden wanneer men zich bezig hield met de etymologie van de Germaanse talen, eerder dan te vertrouwen op de klassieke additie, deletie, transpositie en mutatie van letters. Dientengevolge beloofde hij "Dat ik geen' eene Letter zoek te veranderen, te verplaatsen, nogte toe of af te doen, dan uit kragte van een' streekhoudende Rooi of Regel" (I: 175; cf. II: 6). Ten Kate maakte korte metten met het werk van veel van zijn voorgangers: de enige manier om tot een gezonde etymologische werkwijze te komen was, zo betoogde hij, om *alles* te vergeten wat eerder beweerd was op dit gebied van de taalkunde.

Na afscheid genomen te hebben van de etymologische technieken van de oude school beschreef en onderbouwde Ten Kate zijn eigen onderzoeksmethoden met grote zorgvuldigheid. Hij stelde een empirische benadering voorop: de

3. The methodological point of view

Junius, Hickes, and Ten Kate are rightly considered to be the founding fathers of Germanic linguistics. However, owing to the sophistication and the methodological rigour which characterize his work (cf. Van de Velde 1980), Ten Kate is much closer to nineteenth-century scholars such as Jacob Grimm (1785-1863), than to his older contemporary, George Hickes, whose work should be seen as the closing of a period. Ten Kate's main point was to provide an introduction to 'the exalted part of the Dutch language', that is to its etymology. In order to provide a firm theoretical basis for his etymologizing he set out the principles which in his view were underlying the *geregelde afleiding* ('derivation according to strict rules') which alone should be relied upon for correct etymologies of the Germanic languages, rather than upon the traditional method of adding, removing, transposing and changing of letters. Consequently, he promised 'not to alter, shift, eliminate or add a single letter except on the strength of a consistent rule' (I: 175; cf. II: 6). Ten Kate gave short shrift to the work of many of his predecessors: the only way to arrive at a healthy method of etymologizing, he argued, was to forget *everything* that had previously been claimed in this field of linguistics.

Having abandoned the techniques of etymology of the old school, Ten Kate described and justified his own research methods with painstaking care. He postulated an empirical approach: a linguist should *find* regularities, not *invent* them (I: 13). The frontispiece of the *Aenleiding* splendidly illustrates Ten Kate's principles. In the left corner a piece of ribbon displays the text *Qui quaerit invenit*, 'he who seeks will find'; and in the centre a cherub is tearing up a sheet of paper which read: 'There is no Rule without exception'. It was not without great satisfaction that Ten Kate (I: x) concluded that his investigations had demonstrated that:

the common saying 'there is no Rule without exception' no longer can stand the test in our language, because the exceptions have become so scarce and, judging by the abundance of the instances, have sufficiently dwindled as if to none at all.

Ten Kate sought to formulate the various *streekhoudende dialect-regels* (I: 165), i.e. consistent sound correspondences. It is evident, then, that his main concern was to find regularity in language, something akin to the nineteenth-century *Ausnahmslosigkeit* (Rompelman 1952: 26), because Ten Kate, to whom 'regularity' was 'the crown of a language' (I: 543), could not believe that the so-called unevenly flowing verbs were as irregular as his contemporaries considered them to be. To him, language was a 'Divine gift' (I: 9); 'fostered by the Milk of Reason' its development and elaboration had been left to Man (I: 9-10). Since Reason had been the 'foster mother' of language (I: 14), language had to be characterized by regularity and show logical coherence. Consequently, with the help of the researcher's reason, consistent rules should be able to be brought to

taalkundige moet de regels vinden, en ze niet bedenken. (I: 13). De frontispice van de *Aenleiding* illustreert fraai Ten Kates uitgangspunten. Beneden in de linkerhoek is een lint te zien waarop staat *qui quaerit invenit*, wie zoekt die vindt; en centraal op de voorgrond onderaan scheurt een enigszins zwaarlijvig engeltje een stuk papier doormidden waarop te lezen staat: *Daer is geen Regel zonder exceptie*. Niet zonder genoegen stelde Ten Kate (I: x) vast dat, naar zijn bevindingen uitwezen,

het gemeene zeggen van *daer is geen Regel zonder exceptie* bij onze Tael geene proef meer kan houden, alzo de Uitzonderingen zo schaers zijn geworden, en, na de rijklijkheid der gevallen te rekenen, genoegsaem als tot niet zijn versmolten.

Ten Kate probeerde de verschillende *streekhoudende dialect-regels* (I: 165), d.w.z. consistente klankcorrespondenties, te formuleren. Zijn voornaamste doel was om regelmaat in de taal te vinden, zoiets als negentiende-eeuwse *Ausnahmslosigkeit* (Rompelman 1952: 26). Want Ten Kate, voor wie "Regelmatigheid [...] de kroone eener Tale" (I: 543) was, kon niet geloven dat de zogeheten *ongelykvloeyende* werkwoorden zo onregelmatig waren als zijn tijdgenoten dachten. Voor hem was taal een "Goddelijke gave" (I: 9); "gevoed met de melk der Rede" was de ontwikkeling en uitbreiding ervan overgelaten aan de mens (I: 9-10). Aangezien de Rede "Voestermoeder" van de taal was geweest (I: 14), moest de taal ook door regelmaat gekenmerkt zijn en een logische samenhang laten zien. Dus konden met behulp van de rede van de onderzoeker consistente regels aan het licht worden gebracht. Onderzoek naar het verleden van onze taal wijst uit dat ook het Nederlands gekenmerkt is door regelmaat.

In zijn onderzoek betoonde Ten Kate zich zo een aanhanger van het achttiende-eeuwse inductieve, functionele rationalisme, waarin de rede wordt ingezet voor het ontdekken en verklaren van de wetten van de taal (cf. Peeters 1990b: 154-155; Verburg 1952: 321 evv.; 1998: 337 sqq.). Zijn benadering kan getypeerd worden als inductief en empirisch. Het lijkt erop dat hij zich hiermee afzet tegen het Cartesianisme, mede op godsdienstige gronden. De achtergrond van Ten Kates visie is te vinden in de Newtoniaanse benadering die toen in Nederland de overhand had (cf. Peeters 1990b; Jongeneelen 1992: 210; Noordegraaf 2000: 49-50). Het is dan ook niet verrassend dat Ten Kates taalkundig werk wel als *Newtonian linguistics* is getypeerd (Salverda 2001).

4. De *Aenleiding*, een veelzijdig boek

Zoals gezegd, de *Aenleiding* is een veelzijdig werk. Het boek bevat onder meer beschrijvingen van vergelijkbare verschijnselen in diverse Germaanse talen, veronderstellingen over de verwantschap van talen, ideeën over taalverandering en taalvariatie, descriptie van Nederlandse taalverschijnselen en etymologie. We zul-

light. Investigation of the history of Dutch makes clear that this language, too, is characterized by regularity.

Ten Kate was an adherent of eighteenth-century inductive, functional rationalism, according to which reason is used for discovering and explaining the laws of language (Peeters 1990b: 154-155; Verburg 1998 [1952]: 337 sqq.). His method can be characterized as inductive and empirical. As it appears, this is a reaction to Cartesianism, partly on religious grounds. The background to ten Kate's views is to be found in the Newtonian approach then reigning supreme in the Netherlands (cf. Peeters 1990b; Jongeneelen 1992:210; Noordegraaf 2000:49-50). It comes as no surprise, then, that ten Kate's linguistic method has recently been characterized as *Newtonian linguistics* (Salverda 2001).

4. The *Aenleiding*, a many-sided book

As has been said before, the *Aenleiding* is a many-sided work, including descriptions of similar phenomena in various Germanic languages, suppositions on the relationship of languages, ideas of language change and language variation, and a description of Dutch language phenomena and etymology. In the following section various aspects of the *Aenleiding* will be discussed, be it in a brief manner.

We have already discussed ten Kate's rule of root stress and his main discovery: the principle of vowel gradation or *Ablaut* in the strong verb system. His ideas about the relationships among languages implied a division into three main branches: 'Cimbric or Old Norse, also called Runic', the branch to which the Scandinavian languages belong; '(Old) Theuthonic or Old German', which comprises Gothic, Anglo-Saxon, Old Frisian, Old High German and 'Low Dutch or Belgic'; 'Celtic' which, apart from Celtic, also includes Greek, Latin and the Romance languages. Ten Kate provides a division of the Germanic languages in which he assigns Gothic a place in the West Germanic ('Old Theutonic') branch. This division is a remarkable change in comparison to the then prevailing idea that Gothic was the mother of all Germanic languages.

Ten Kate's rule of root stress and his observations on stress differences in Dutch were adopted by his contemporaries. His classification of the verbs was also adopted, and sometimes slightly adapted, in eighteenth-century grammars and treatises (cf. van der Wal 2000, 2002). However, these adaptations did not concern ten Kate's division of verbs into six classes and a remaining group for those irregular verbs that do not fit into any of the six classes (I: 543-574):

I. the *gelykvloeyende* verbs, i.e. the regular, weak verbs (*blaffen – blafte – geblaft; spelen – speelde – gespeelt*)⁹.

9 In the examples given ten Kate's own orthography is maintained.

len nu een aantal verschillende aspecten van de *Aenleiding* kort aan de orde stellen.

Ten Kates klemtoonregel en zijn belangrijke ontdekking van de regelmaat bij de sterke werkwoorden (*Ablaut*) zijn al aan de orde geweest. Zijn ideeën over verwantschap van talen hielden een indeling in drie hoofdgroepen in: het “*Kimbrisch of Oud-Noorsch*, ook *Runisch* genaemt”, de groep waartoe de Scandinavische talen behoren; het “*Oud-Theutonisch of Oud-Duitsch*” dat het Gotisch, het Angelsaksisch, het Oudfries, het Oudhoogduits en het “*Nederduitsch of Belgisch*” omvat; het “*Keltisch*” waaronder behalve het Keltisch ook het Grieks en Latijn met de Romaanse talen vallen. Ten Kate maakt een indeling in de Germaanse talen waarbij hij het Gotisch bij de Westgermaanse talen (“*Oud-Theutonisch*”) plaatst. Dat is een opmerkelijke verandering ten opzichte van de gedachte dat het Gotisch de moedertaal van alle Germaanse talen zou zijn.

Ten Kates klemtoonregel en zijn observaties over klemtoonverschillen in het Nederlands werden door tijdgenoten overgenomen; in diverse achttiende-eeuwse grammatica's zien we ook Ten Kates werkwoordensystematiek terug, soms met kleine aanpassingen (cf. Van der Wal 2000, 2002). Die aanpassingen betroffen overigens niet Ten Kates indeling van de werkwoorden in zes klassen en een restgroep voor de enig overgebleven onregelmatige werkwoorden (I: 543-574):

- I. de “gelykvloeyende verba”, d.w.z. de regelmatige, zwakke werkwoorden (*blaffen – blafte – geblaft; spelen – speelde – gespeelt*)⁹.
- II. de werkwoorden met éénzelfde klinkerverandering in praeteritum en voltooid deelwoord (onder meer *blyven – bleef – gebleven; sluiten – sloot – gesloten; vinden – vond – gevonden*).
- III. de werkwoorden met één klinkerverandering in het praeteritum, terwijl het voltooid deelwoord dezelfde klinker heeft als de infinitief (onder meer *geven – gaf – gegeven; raden – ried – geraden; dragen – droeg – gedragen*).
- IV. de werkwoorden met twee verschillende klinkerveranderingen in praeteritum en voltooid deelwoord (onder meer *stelen – stal – gestolen; bidden – bad – gebeden*).
- V. de werkwoorden met klinker- en medeklinkerverandering resulterend in *ocht/acht* (onder meer *koopen – kocht – gekocht; brengen – brocht/bracht – gebrocht/gebracht*).
- VI. de werkwoorden met zwakke praeterita en sterke voltooid deelwoorden als *bakken – bakte – gebakken; weven – weefde – geweven*.

restgroep voor de enige overgebleven onregelmatige werkwoorden zoals de praeterito-praesentia *deugen, kunnen* en werkwoorden als *doen, hebben*.

Terwijl Ten Kate sommige werkwoorden zoals *bakken – biek/ bakte – gebakken* bij twee verschillende klassen indeelt, een klasse op grond van een verouderde sterke

II. the verbs with the same vowel alternation in both the preterite and the past participle (for instance, *blyven – bleef – gebleven; sluiten – sloot – gesloten; vinden – vond – gevonden*).

III. the verbs with one vowel alternation in the preterite, whereas the past participle maintains the vowel of the infinitive (for instance, *geven – gaf – gegeven; raden – ried – geraden; dragen – droeg – gedragen*).

IV. the verbs with two different vowel alternations in the preterite and the past participle (for instance, *stelen – stal – gestolen; bidden – bad – gebeden*).

V. the verbs with both a vowel and a consonant change resulting into *ocht/acht* (for instance, *koopen – kocht – gekocht; brengen – brocht/bracht – gebrocht/gebracht*).

VI. the verbs with weak preterites and strong past participles (for instance, *bakken – bakte – gebakken; weven – weefde – geweven*).

the remaining group of those irregular verbs that do not fit in any of the six classes, such as the preterite-present verbs *deugen, kunnen* and verbs such as *doen, hebben*.

Whereas ten Kate assigned verbs such as *bakken* ‘to bake’ - *biek/ bakte – gebakken* to two different classes, the one according to the obsolete strong preterite form *biek*, the other according to the current weak preterite *bakte*, the eighteenth-century grammarian Jan van Belle (c. 1690-1754), who adopted ten Kate’s verbal classification, stuck to a synchronic approach and assigned such originally strong verbs only to the class of weak verbs. Van Belle’s synchronic approach also resulted in an irregular status for the verbs *gaan, staan, worden* (‘to go, to stand, to become’), which belonged to class III in ten Kate’s system.

The full attention which has been paid to ten Kate’s historical-comparative work, his etymology and their methodological importance, should not lead us to overlooking the other interesting aspects of the *Aenleiding*. Ten Kate also took up a position with respect to the standard language which was taking its shape in the eighteenth century. For the *Gemeenlands dialect* (i.e. the general language variety or standard language) he preferred the distinction between between *ei* and *ij*, a distinction in pronunciation which had been lost in the prestigious Hollandish dialect of the Amsterdam region (the Amstel- and Rijnland dialect), but which was still current in the Rotterdam area (the Maasland dialect). The contemporary inhabitants of the Amsterdam region pronounced the *ij* just as the diphthong *ei*, but that was supposed to be a fairly recent phenomenon: the older generation in Amsterdam is said by ten Kate to still remember the distinction between the two sounds, a distinction as in the Zaanland way, between the *ei* pronounced as *aai* and the *ij* as *ei* (I: 155). Ten Kate had an excellent eye (and ear) for variation in contemporary language: not only does he point out many regional differences, but also what we would now call sociolinguistic differences. Moreover, he distinguishes particular stylistic levels.

9 De voorbeelden staan vermeld in de door Ten Kate gebruikte spelling.

praeteritum- vorm *biek* en een andere op grond van de gangbare zwakke verle-den-tijdsvorm *bakte*, vindt men bij de grammaticus Jan van Belle (c. 1690-1754), die Ten Kates systematiek overneemt, een aanpassing in de vorm van een strikt synchrone benadering. Die synchrone aanpak resulteert ook in een onregelmatige status voor de werkwoorden *gaan*, *staan*, *worden*, die in Ten Kates systeem tot klasse III worden gerekend.

De nadruk die steeds is gelegd op Ten Kates belangrijk historisch-vergelijkend en etymologisch werk en het methodologisch belang ervan, moet ons niet de andere aspecten van de *Aenleiding* uit het oog doen verliezen. Ten Kate nam ook standpunten in ten opzichte van de standaardtaal die in de achttiende eeuw verder vorm kreeg. In het *Gemeenlands dialect* wilde hij oude klankonderscheidingen opgenomen zien zoals het onderscheid tussen *ei* en *ij*, die het prestigieuze Hollandse dialect van Amsterdam en omgeving (Amstel- en Rijnlands dialect) niet meer kende, maar de omgeving van Rotterdam (het Maaslands dialect) nog wel. In zijn tijd spraken de Amstel- en Rijnlanders de *ij* uit als de diftong *ei*, maar dat was een betrekkelijk recent verschijnsel: de oudere generatie in Amsterdam zou zich volgens Ten Kate nog herinneren dat er een onderscheid tussen de twee klanken was, en wel een onderscheid op de Zaanlandse manier, dat wil zeggen dat de *ei* werd uitgesproken als *aai*; de *ij* als *ei*; I: 155). Ten Kate had een goed oog (en oor) voor variatie in de eigentijdse taal: hij wijst niet alleen op de vele regionale verschillen, maar signaleert ook wat wij nu sociolinguïstische verschillen zouden noemen; bovendien maakt hij bepaalde stijlonderscheidingen.

Ten Kate hanteert een in de taalbeschouwing nieuwe indeling in *hoogdravende* of *verhevene*, *deftige* of *statige* en *gemeenzame stijl*; een indeling die gelijkenis vertoont met de driedeling uit de retorica in hoge, middelbare en lage stijl, stijlen die afhankelijk waren van de stofkeuze. Volgens Ten Kates eigen omschrijving heeft de hoogdravende stijl kenmerken van ouder taalgebruik; het is een stijl die door geleerden gehanteerd wordt. De deftige stijl komt iets dichter bij *de daeglijkse gewoonte*, maar zij houdt zich aan de *volledige en regelmatige orde en deftigheid des gezegs*. In deze stijlsoort komen verkortingen zoals de apocope van *-e*, *-en*, of *-er* niet vaak voor. De gemeenzame stijl voegt zich naar *de daeglijksche Taelvoering en Spreektrant* met gebruik van verkortingen, maar dit laagste niveau, zo stelt Ten Kate nadrukkelijk, staat ver af van de *platte Spreek- en Straettael* (I: 334). De straattaal is een typering voor taalgebruik dat zich dus ruim onder de laagste stijlonderscheiding bevindt (Van der Wal 1994).

Ten Kate verbindt taalkenmerken aan zijn verschillende stijlniveaus. Ze corresponderen met meer of minder naamvalsuitgangen zoals blijkt uit de volgende genitief- en datiefvoorbeelden (I: 337):

The three different levels of language use that Ten Kate distinguished are the *hoogdravende* or *verhevene stijl* ('the sublime style'), the *deftige* or *statige stijl* ('the solemn style') and the *gemeenzame stijl* ('the plain style'). This division resembles the tripartite classification that has been used for centuries in rhetorics: the so-called high, middle and low styles, the choice of which depended on the subject involved. According to Ten Kate's own description, the sublime style has the characteristics of ancient usage; it is a style used by scholars. The solemn style approaches daily usage (*de daeglijkse gewoonte*), but it sticks to the full and regular order and solemnity of expression (*de volledige en regelmatige orde en deftigheid des gezegs*). This style implies that 'shortenings' (*inkortende wijzen, inkortingen*) such as the apocope of *-e*, *-en* or *-er* do not often occur. The plain style, finally, conforms daily usage (*de daeglijksche Taelvoering en Spreektrant*) in which such 'shortenings' frequently occur, but it is clearly distinguished from the vulgar colloquial and street-language (*de platte Spreek- en Straettael*) (I: 334). The term *straattaal* thus characterizes language usage far below the lowest style level (van der Wal 1994).

Ten Kate assigns language characteristics to his various levels of style. They correspond to the degree in which case endings are used, as illustrated with the genitive and dative (I: 337):

GENITIVE

sublime style: *eener grooten of grooter vrouwe*
 solemn style: *van eene groote vrouwe of vrouw'*
 plain style: *van een' groote vrouw*

DATIVE

sublime style: *eener grooter of aen eene groote vrouwe*
 solemn style: *aen eene groote vrouwe of vrouw'*
 plain style: *aen een' groote vrouw*

The lower the style, the fewer articles, adjectives and nouns are provided with case endings. Other phenomena such as full and phonetically reduced pronominal forms are accounted for in a similar way: the unstressed, reduced pronouns *me*, *we*, *je*, *ze* (versus *mij*, *wij*, *jij*, *zij*) are restricted to the plain style; the compounded pronouns *gijlieden*, *zijlieden* (versus *gij*, *zij*) are part of both the sublime and the solemn style (I: 469-470).

In discussing the usage of the various styles, Ten Kate takes into account the intended audience, which implies that he even has a lenient attitude towards street language (*de tael van de agterstraten*):

I also acknowledge that anyone who attempts to write according to the rules of the language and pleasantly ought to exert himself to comply with the general (or: standard) language variety, although every one for himself may suffice with the variety of his own City if he intends no other audience than that of his fellow townsmen; nay, what is more, *the language*

GENITIEF

hoogdravende stijl: *eener grooten of grooter vrouwe*

deftige stijl: *van eene groote vrouwe of vrouw'*

gemeenzame stijl: *van een' groote vrouw*

DATIEF

hoogdravende stijl: *eener grooter of aen eene groote vrouwe*

deftige stijl: *aen eene groote vrouwe of vrouw'*

gemeenzame stijl: *aen een' groote vrouw'*

Zo nemen de naamvalsuitgangen bij lidwoorden, adjectieven en substantieven af naarmate de stijl lager wordt (Van der Wal 1992: 247) en zijn bepaalde pronomina vormen beperkt tot de gemeenzame stijl (de ongeaccentueerde pronomina *me, we, je, ze*) of tot de hoogdravende en deftige stijl (*gijlieden, zijlieden*) (I: 469-70).

Voor wat het gebruik van de verschillende stijlen betreft, houdt Ten Kate duidelijk rekening met het publiek waarvoor iets bestemd is. Dat betekent dat hij zich zelfs soepel opstelt ten opzichte van de straattaal (*de tael van de agterstraten*):

Ik erken ook dat elk die voor alle Nederlanders Taekundig en keurlijk tragt te schrijven, zig dient te quijten om aen de Gemeene-landse *Dialect* te voldoen, hoewel ijder voor zig volstaen kan met de *Dialect* van zijne eigene Stad, zo hij geenen anderen Lezer op 't ooge heeft, dan die van zijne Medeburgers; ja dat meer is, *de tael van de agterstraten zou men voor genoeg konnen houden, bij aldien 't geschrevene niet anders zal dienen dan voor luiden van die buerten* (I: 155; curs. toegevoegd).

Interessante informatie over eigentijds taalgebruik is meermalen bij Ten Kate te vinden. Zo zijn *je* en *we* (i.p.v. *gij* en *wij*), die tot de gemeenzame stijl behoren, vormen die gebruikt worden, "wanneer men tegen zijns-gelijke *spreekt*..." (curs. toegevoegd). Hij constateert dat *je* (i.p.v. *gij*) tot dan toe nog geen ingang in de geschreven taal heeft gevonden:

Dit JE voor GY is zo gemeenzaem in de Praet-tael, dat'er GY ten eenemael gemaekt klinkt; en word'er ook zelf dit JE in de Verbogene *Casus* gebruikt, als VAN JE, en AAN JE; dog dit, als te laeg, te plat, en al te gemeenzaam, *is tot nog toe buiten alle Schrijftael gehouden* (I: 473; curs. toegevoegd).

Ten Kates nieuwe driedeling werd in een aantal achttiende-eeuwse grammatica's overgenomen, al is het soms in de vorm van een tweedeling waarbij de hoogdravende en deftige stijl tot één niveau zijn gereduceerd (cf. Van der Wal 2002).

Wanneer men Ten Kates *Aenleiding* een 'historische grammatica van het Nederlands' noemt, dan is het dus wel een historische grammatica met veel aandacht voor synchrone, contemporaine taalverschijnselen. Ook spelling, een onderwerp waar zijn tijdgenoten zich zo druk over maakten, komt aan de orde.

of the backstreets might be considered sufficient, because the text will serve no other audience than that of the people of those quarters (I: 155; emphasis ours).

On more than one occasion ten Kate surprises us with interesting observations on the language usage of his contemporaries. Thus, *je* 'you' and *we* 'we' (instead of *gij* and *wij*), which belong to the plain style, are forms which are used 'when speaking to equals' (emphasis ours). He observes that *je* (instead of *gij*) has not yet found acceptance in the written language:

This JE for GY is so common in the colloquial that GY sounds altogether affected; and this JE is even being used in the Oblique Case, as, for example, VAN JE, and AAN JE; but this [usage] *has been kept outside the written language until now* as being too base, too vulgar, and too common (I: 473; emphasis ours).

Ten Kate's new threefold division was adopted in a number of eighteenth-century grammars, albeit sometimes in the form of a twofold division in which the sublime and solemn styles were reduced to one level (cf. van der Wal 2002).

When ten Kate's *Aenleiding* is characterised as a 'historical grammar of Dutch', it is important to keep in mind that it is a historical grammar which devotes much attention to synchronic, contemporary phenomena. Orthography, a favourite subject of many of ten Kate's contemporaries, is also given its dues. During ten Kate's lifetime, grammarians paid so much attention to minor orthographic discussions that ten Kate once spoke of *spelkonst* ('spellcraft') as *spil- of quelkonst*, that is 'the craft of spilling and vexing' 'for nowhere in matters grammatical is so much oral quarrelling than about such trifles' (I: 109). Ten Kate himself pleaded for two kinds of orthography: the *burgerlijke* ('civil') or *gemeene* ('common') orthography, based on custom, that is mainly on the usage of prestigious authors as opposed to the *natuerkundige en naeukeurige* ('physical and precise') or *critique* ('critical') orthography, based on the principle of representing one sound by one symbol only (I, 110-111; 114-115). Each sound should be represented by a specific symbol:

The perfect execution of the *Critique* Orthography needs only one common foundation, to wit that each special sound, both short and long, should have a letter symbol of its own.

It is not at all surprising that ten Kate strove at establishing an orthography which deviated from both the orthographic practice of previous grammarians, such as Moonen and Sewel, and that of his contemporary Huydecoper (de Bonth 1998: 117). Ten Kate's principle of one sound, one symbol could have played an important role in the on-going discussion on superfluous symbols such as GH in *wegh* 'way'. In orthographic matters, grammarians repeatedly refer to ten Kate, and clearly use him as an authority to support their own views. They sometimes

Achttiende-eeuwse grammatici besteedden zoveel aandacht aan ondergeschikte spellingdiscussies dat Ten Kate spelling (*spelkonst*) typeerde als *spil- of quèlkonst*, “want over al het Grammaticael word zo veel mondelinge kibbeling niet gemaekt, als over die beuzelarije alleen” (I: 109). Hij pleitte zelf voor twee soorten spelling: de *burgerlijk of gemeene* (algemene, gewone) spelling, gebaseerd op de gewoonte, d.w.z. vooral op het gebruik van vooraanstaande schrijvers tegenover de *natuerkundige en naeukeurige of critique* (kritische) spelling, gebaseerd op het één klank – één teken – principe (I: 110–111, 114). Iedere klank moest zijn eigen teken hebben:

Tót de volmaakte uitvoering van de Critique Spèlkúnde is slégts één éénige grondslag van nóóde, naamlyk, dat ijder bezondré Klank, zó korte als lange, zijn éigene Lèttertééken hebbe [...] (I: 114–5).

Het is niet verrassend dat Ten Kate een spelling nastreefde die niet alleen afweek van de spellingpraktijk van eerdere grammatici als Moonen en Sewel, maar ook van die van zijn tijdgenoot Huydecoper (de Bonth 1998: 117). Ten Kates principe dat één klank correspondeert met één teken had een belangrijke rol kunnen spelen in de voordurende discussie over overtoollige tekens als de GH in *wegh*. In de praktijk verwijzen grammatici herhaaldelijk in spellingkwesties naar Ten Kate en voeren zij hem als autoriteit aan om hun eigen mening kracht bij te zetten. Zij noemen soms zijn twee soorten spelling, maar zijn spellingprincipes, die de basis hadden kunnen vormen voor de Nederlandse spelling, werden niet serieus in overweging genomen (cf. Van der Wal 2000).

5. Receptie

Hoe werd Ten Kates taalkundig werk in zijn eigen tijd, in de achttiende eeuw, ontvangen en wat bleef er van zijn reputatie overeind in de negentiende eeuw? Enkele van zijn ideeën (de klemtoonregel, de indeling van de werkwoorden en zijn driedeling in stijlniveaus) hebben doorgewerkt, zelfs in een aantal minder vooraanstaande taalkundige publicaties en in redelijk eenvoudige grammaticas. De schatplichtigheid van Balthazar Huydecoper (1695–1778), die andere belangrijke achttiende-eeuwer, aan Ten Kate is bekend (Jongeneelen 1996; De Bonth 1998) en ook zijn herhaaldelijk lofuitingen en vermeldingen van Ten Kate als autoriteit aangetroffen.

De publicatie van de *Aenleiding* in 1723 bleef niet onopgemerkt. Een jaar later verscheen er in het tijdschrift *Maendelyke uittreksels, of Boekzael der geleerde werelt* (Amsterdam: Onder de Linden 1724, negentiende deel, oktober 1724, 493–506) een zeer lovende recensie met een uitgebreide inhoudsbeschrijving en een opsomming van Ten Kates belangrijkste resultaten. Ten Kate gold ook voor de na het midden van de achttiende eeuw sterk opkomende letterkundige

mention his two kinds of orthography, but his orthographic principles, which could have laid the foundations for the Dutch orthography, were never seriously taken into consideration (cf. van der Wal 2000).

5. Reception

How was ten Kate's linguistic work received in the eighteenth century and did his reputation still hold in the nineteenth century? Some of his ideas – the rule of root stress, the classification of verbs and his threefold division of styles – found their way even in less prominent publications and in fairly simple grammar books. The indebtedness of Balthazar Huydecoper (1695–1778) – another outstanding contemporary – to ten Kate is well-known (cf. Jongeneelen 1996; de Bonth 1998). Moreover, ten Kate was highly praised and mentioned as an authority in various publications.

The publication of ten Kate's *Aenleiding* in 1723 did not pass unnoticed. The following year, the learned periodical *Maendelyke uittreksels, of Boekzael der geleerde werelt* ('Monthly Abstracts or Library of the World of Letters'; 1724: 493–506) published a very favourable review which included an extensive account of its contents and a summary of the most important results. Tribute was also paid to ten Kate as a linguistic guide by the literary societies that gained in popularity from the second half of the eighteenth century onwards (De Vries 2001: 88, 105), although there is a subtle hint of a less favourable reception in the years preceding 1758. Thus, the mathematician Johan Lulofs (1711–1768) observed in 1758 that 'a few years ago, the *Aenleiding* had been thrown as a useless book behind the bench in an unforgivable manner by ignorant people who were too much taken in by foreign languages and customs'. But he was able to add that the book 'to the joy of all language experts starts gaining its proper recognition by our fellow citizens who can no longer close their eyes to the power, wealth and elegance of our mother language' (cf. ten Cate 1987: 164; van der Wal 2000: 18). Indeed, in the circles of the *Maatschappij der Nederlandse Letterkunde* ('Society for Dutch Philology'), founded in 1766, ten Kate's reputation was uncontested and has remained so until the present day.

Ten Kate's fame also appears from enthusiastic opinions such as vented by the anonymous author of *Aanmerkingen over den Oorsprong en verderen voortgang der Nederduitsche taale*, (Franeker 1780), who claims that he wants to follow in the footsteps of two famous men: 'the profound L. ten Kate *Hermz.* and the indefatigable B. Huydecoper, which two heroes seem to fight each other for the greatest honour. Lambert ten Kate *Hermantz*, a man praised *even by foreigners* (italics added) for his skills, is known among the Dutch for his lucidity and ingeniousness and whose sight reached further than any of those who ever exerted themselves to throw some light on the national language' (Inleiding, VI). Ten Kate was indeed lauded by foreigners such as the Scotsman James Boswell (1740–1795),

genootschappen als belangrijk taalkundig leidsman (De Vries 2001: 88, 105), al is er een summiere aanwijzing dat aan die waardering een minder gunstige receptie is voorafgegaan. Zo merkt de Leidse hoogleraar Johan Lulofs (1711-1768) in 1758 op dat de *Aenleiding* “voor eenige jaaren, als een onnut boek op eene onvergeeflyke wyze door onkundigen, die te zeer met vreemde taalen en zeden zyn ingenomen, agter de bank geworpen” was, maar hij kon eraan toevoegen dat het nu “tot blydschap van alle Taal kundigen in zyne rechte waerde begint gekend te worden by onze Landgenooten, die hunne oogen niet langer sluiten voor de kracht, rykdom en cierlykheid van onze Moeder-taal” (cf. Ten Kate 1987: 164; Van der Wal 2000: 18). Inderdaad is in de kringen van de in 1766 opgerichte Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden de reputatie van Ten Kate onomstreden, en dat is altijd zo gebleven.

Ten Kates roem blijkt eveneens uit enthousiaste citaten zoals dat van de anonieme auteur van *Aanmerkingen over den Oorsprong en verderen voortgang der Nederduitsche taale* (Franeker 1780), die stelt dat hij het spoor van twee beroemde mannen wil volgen: “de diepdenkende L. ten Kate *Hermz.* en de onvermoeide B. Huidecoper, welke twee taalhelden elkander om den grootsten roem schijnen te kampen. Lambert ten Kate *Hermantz* een man *zelvs bij Uitlanderen* [cursief toegevoegd] gepreezen over zijne kundigheeden draagt bij Nederlanderen den naam van doorzichtig en vernuftig, wiens gezicht verder is doorgestaan dan dat van iemand der geenen, die zich ooit bemoeid hebben om der vaderlandsche spraake eenig licht bij te zetten” (Inleiding, VI). Ten Kate werd inderdaad ook geprezen door buitenlanders zoals bijvoorbeeld de Schot James Boswell (1740-1795), die tijdens zijn verblijf in Nederland Ten Kates werk leerde kennen, en de *Aenleiding* een ware schat vond. Ook de Italiaanse kardinaal en polyglot Giuseppe Gaspare Mezzofanti (1774-1849) had grote waardering voor dit boek (Van der Wal 2002; Rizza 1987:78).

In het negentiende-eeuwse Nederland werd Ten Kate beschouwd als een taalkundig mirakel. Jan Beckering Vinckers (1821-1892), hoogleraar Engels in Groningen (1885-1892), wijdde in zijn Nederlandse vertaling van William Dwight Whitney's (1827-1894) *Language and the Study of Language* (1867, 1870³), verscheidene bladzijden aan zijn landgenoot. Hij liet weten dat het Ten Kate was geweest, en niet Grimm, die de allereerste grondslagen had gelegd van de vergelijkende grammatica van de Germaanse talen: “Ik houd mij volkomen overtuigd, dat GRIMM aan de studie van TEN KATE's werk niet weinig heeft te danken gehad [...] Wat BACON was voor het wetenschappelijk natuuronderzoek in 't algemeen, dat was TEN KATE voor de wetenschappelijke taalstudie” (Beckering Vinckers 1877: 39). Op tal van plaatsen zag hij trouwens “een allerverrassendste overeenkomst” tussen de denkbeelden van Ten Kate en die van de Amerikaan Whitney anderhalve eeuw na hem.

Volgens Hermann Paul (1891: 35) was het “unter allen älteren Forschern” Lambert ten Kate die erin geslaagd was “dem Standppunkt J.Grimms [re Ablaut] am nächsten zu kommen”. Heeft Grimm Ten Kates verdiensten ooit erkend? Al

who became familiar with ten Kate's work during the former's stay in Holland. In Boswell's opinion, ten Kate's *Aenleiding* was a real treasure. It was this very book that was also greatly appreciated by the Italian cardinal and polyglot Giuseppe Gaspare Mezzofanti (1774-1849) (cf. van der Wal 2002; Rizza 1987: 78).

In nineteenth-century Holland, ten Kate was seen as a linguistic miracle. For example, Jan Beckering Vinckers (1821-1892), professor of English at the University of Groningen (1885-1892), when translating William Dwight Whitney's (1827-1894) *Language and the Study of Language* (1867) into Dutch, inserted several pages on his compatriot into the first volume. He was of the opinion that it had been ten Kate, not Grimm, who laid the very first foundations of the comparative grammar of Germanic: ‘I for one am fully convinced that Grimm learned a great deal from his study of ten Kate's work.[...] What Bacon has been for scientific research in general, ten Kate was for the scientific study of language’ (Beckering Vinckers 1877: 37). In numerous places Beckering Vinckers detected ‘a most surprising similarity between the ideas of ten Kate and those of the American Whitney, one and a half centuries later.

According to Hermann Paul (1891: 35), it had been Lambert ten Kate who of all the older scholars had succeeded in coming closest to Jacob Grimm's opinion concerning *Ablaut*. Did Grimm ever recognize ten Kate's achievements? As early as 1812 Jacob Grimm's attention had been drawn to ten Kate's works, the *Aenleiding* in particular, by Hendrik W. Tydeman (1778-1863), one of his Dutch correspondents (Martin 1884:173). As it turned out, however, it was August Wilhelm Schlegel's (1767-1845) harsh review of the first volume of Jacob and Wilhelm Grimm's *Altdutsche Wälder* in the *Heidelberger Jahrbuch* (1815), that prompted Grimm to actually study ten Kate. “Für die Geschichte unserer Grammatik”, Schlegel argued:

ist bisher durch Ausländern mehr geleistet worden, als durch deutsche Gelehrte. Wir nennen hier vorzüglich ausser Hickes und [Edward] Lye [1694-1767], eine holländische Schrift: *Gemeenschap tussen de Gottische Spraeke en de Nederduytsche* von Lambert ten Kate. Sie umfasst nicht die ganze gothische Grammatik, sondern bloss die Konjugation und Deklination, diese sind aber meisterlich behandelt. [...] Lambert ten Kate hat den Satz durchgeführt, die sämtliche Zeitwörter des Ulfilas nach Klassen geordnet und ihre Analogie bis in die feinsten Verzweigungen nachgewiesen (Schlegel 1847 [1815]: 406-407; cf. Jongeneelen 1992: 212).

Schlegel's critique is generally considered to have led Grimm to his “Wendung zu strenger Wissenschaftlichkeit” (Raumer 1870: 452). In any case, this criticism must have meant an exhortation for Grimm to follow ten Kate's model of methodological rigour in historical linguistics. When H.W. Tydeman had managed to purchase a copy of the *Aenleiding* for his German friend, Grimm wrote to him on 15 December 1818: “Mit dem Ankauf des ten Kate für 6f. bin ich

in 1812 was de aandacht van Grimm gevestigd op diens werk, en wel door Hendrik W. Tydeman (1778-1863), een van zijn Nederlandse correspondenten, die hem nadrukkelijk op de *Aenleiding* wees (Martin 1884:173). Het was evenwel waarschijnlijk August Wilhelm Schlegels (1767-1845) strenge recensie van het eerste deel van Jacob en Wilhelm Grimms *Altdeutsche Wälder* (1813) in het *Heidelberger Jahrbuch* (1815) die Grimm ertoe bracht om Ten Kates werk te bestuderen. "Für die Geschichte unserer Grammatik", zo vond Schlegel:

ist bisher durch Ausländern mehr geleistet worden, als durch deutsche Gelehrte. Wir nennen hier vorzüglich ausser Hickes und [Edward] Lye [1694-1767], eine holländische Schrift: *Gemeenschap tussen de Gottische Spraeke en de Nederduytsche* von Lambert ten Kate. Sie umfasst nicht die ganze gothische Grammatik, sondern bloss die Konjugation und Deklination, diese sind aber meisterlich behandelt. [...] Lambert ten Kate hat den Satz durchgeführt, die sämtliche Zeitwörter des Ulfilas nach Klassen geordnet und ihre Analogie bis in die feinsten Verzweigungen nachgewiesen (Schlegel 1847 [1815]: 406-407; cf. Jongeneelen 1992: 212).

Schlegels kritiek heeft, naar men meent, Grimm gebracht tot een "Wendung zu strenger Wissenschaftlichkeit" (von Raumer 1870: 452). In elk geval moet deze kritiek voor Grimm een aansporing betekend hebben om Ten Kates voorbeeld van methodische gestrengheid in de historische taalkunde te volgen. Toen Tydeman in 1818 een exemplaar van de *Aenleiding* voor zijn Duitse vriend wist te bemachtigen, schreef Grimm hem op 15 december 1818: "Mit dem Ankauf des ten Kate für 6f. bin ich sehr zufrieden, zum Nachschlagen wird es mir immer nützlich seyn wiewohl ich seit dem halben Jahre, dass ich mir ihn von der Göttinger Bibl. kommen lassen, wenig daraus gelernt habe" (Reifferscheid 1883: 67). Ondanks de wat kleinerende toon van deze opmerking, moet Grimm in later jaren het werk van Ten Kate met meer nauwkeurigheid bestudeerd hebben. Concrete verwijzingen ernaar zijn echter vrij schaars. Grimm zou enkele inzichten van Ten Kate met betrekking tot de problematiek van de grammaticale geslachten in zijn *Deutsche Grammatik* opgenomen hebben (Dibbets 1996: 74). Overigens gaf Grimm in diezelfde *Grammatik* (II, 1822-1837: 67) onomwonden te kennen: "Ten Kate hat die Ablaute zuerst in ihrer Wichtigkeit hervorgehoben, nur die vocalunterschiede nicht strenge genug, am wenigsten die der consonanten beobachtet". Von Raumer heeft eens opgemerkt dat Ten Kate "auf Grimms grammatische Forschungen einen besonders tiefgreifenden Einfluss geübt (hat)", maar deze bewering eist nadere onderbouwing (cf. Rompelman 1952: 27).

sehr zufrieden, zum Nachschlagen wird es mir immer nützlich seyn wiewohl ich seit dem halben Jahre, dass ich mir ihn von der Göttinger Bibl. kommen lassen, wenig daraus gelernt habe" (Reifferscheid 1883: 67). Despite his disparaging tone, Grimm must have studied ten Kate's work with greater care in later years, although solid references to ten Kate are decidedly scarce. It has been argued that some of ten Kate's insights concerning the problem of gender were adopted by Grimm in his *Deutsche Grammatik* (Dibbets 1996: 74). Furthermore, in his *Grammatik* (II, 1822-1837: 67) Grimm clearly acknowledged: "Ten Kate hat die Ablaute zuerst in ihrer Wichtigkeit hervorgehoben, nur die vocalunterschiede nicht strenge genug, am wenigsten die der consonanten beobachtet". Although Raumer argued that ten Kate "auf Grimms grammatische Forschungen einen besonders tiefgreifenden Einfluss geübt (hat)", this claim needs further substantiation (cf. Rompelman 1952: 271).

6. Concluding Remarks

It has been repeatedly claimed that had ten Kate's works not been composed in Dutch, but in French or Latin, his ideas could have had a much wider dissemination (cf., for example, Knol 1977: 105). Now his influence has been limited to a mainly Dutch context, despite the fact that Jacob Grimm and other nineteenth-century historical linguists were acquainted with his works.

A trustworthy informant at the end of the eighteenth century, professor Everhardus Scheidius (1742-1794), declared: "The true systematic etymologies were only found at the beginning of this very century, for Greek by T. Hemsterhuis, for the Oriental languages by A. Schultens and for Dutch by L. ten Kate".¹⁰ This statement serves to demonstrate that the self-taught ten Kate was considered to rank with distinguished university professors such as Tiberius Hemsterhuis (1685-1766) and Albert Schultens (1686-1750). Despite obvious shortcomings (Van de Velde 1966: 273), the work of ten Kate stands out in the eighteenth century "as a unique contribution" (Polomé 1983b:165) to the study of comparative historical linguistics, both in terms of its contents and its methodology.

With this conclusion in mind, it seems safe to emphasize that the wide-ranging *Aenleiding* has never yet been discussed and evaluated in its entirety. Now it is easily available as a facsimile reprint, ten Kate's magnum opus will without any doubt prove to be a challenging object of inquiry, a source of knowledge still not fully explored, as well as a source of linguistic insights, observations and facts.

¹⁰ "veras etymologiae rationes, hoc ipso demum ineunte saeculo, in Graecis reperit T. Hemsterhusius, in Orientalibus A. Schultenius, in Batavis L. ten Kate" (cf. Gerretzen 1940: 112).

6. Slotopmerkingen

Er is in de vakliteratuur herhaaldelijk opgemerkt dat Ten Kates ideeën een grotere verspreiding gekend zouden hebben, wanneer zijn werk niet in het Nederlands, maar in het Frans of Latijn, was geschreven (cf. Knol 1977: 105). Nu is Ten Kates invloed toch voornamelijk tot een Nederlandse context beperkt gebleven, ondanks het feit dat Jacob Grimm en andere negentiende-eeuwse historisch-taalkundigen met zijn werk bekend waren.

Een betrouwbaar informant aan het eind van de achttiende eeuw, de hoogleraar Everhardus Scheidius (1742-1794), stelde eens vast: "De ware systematische etymologie werd pas aan het begin van deze eeuw gevonden, voor het Grieks door T. Hemsterhuis, voor de Oosterse talen door A. Schultens en voor het Nederlands door L. ten Kate".¹⁰ Deze uitspraak laat zien dat de autodidact Ten Kate op één lijn werd gesteld met internationaal vermaarde Nederlandse hoogleraren als Tiberius Hemsterhuis (1685-1766) en Albert Schultens (1686-1750).

Ondanks tekortkomingen die er ook zijn (Van de Velde 1966: 273), moet het werk van Ten Kate beschouwd worden als een "unieke" (cf. Polomé 1983b: 165) achttiende-eeuwse bijdrage aan de studie van historisch-vergelijkende taalwetenschap, zowel qua inhoud als methode. Daarmee is zeker niet alles over de veelomvattende *Aenleiding* gezegd. Ten Kates magnum opus zal, nu het in reprint gemakkelijker beschikbaar is, een uitdagend onderzoeksobject en een nog lang niet volledig geëxploreerde bron van kennis, inzicht, observaties en feitenmateriaal blijken te zijn.

10 "veras etymologiae rationes, hoc ipso demum ineunte saeculo, in Graecis reperit T. Hemsterhusius, in Orientalibus A. Schultenius, in Batavis L. ten Kate" (cf. Gerretzen 1940: 112).

Selectieve bibliografie / Selected references

Alberdingk Thijm, Jos[ephus] A[bertus]

1869 "Over de ideale schoonheid, door Lambert Hermansz. ten Kate". *De Dietsche Warande* 8: 115-141.

Beckering Vinckers, Jan

1877 *Taal en Taalstudie. Voorlezingen over de gronden der wetenschappelijke taalbeoefening, door W.D. Whitney*. Volgens de derde uitgave voor Nederlanders bewerkt. Eerste serie. Haarlem: F. Bohn.

van den Berg, B.

1975 "Lambert ten Kate's 'Gemeenlandsche Dialect'". *Spel van zinnen: Album A. van Loey*. Onder redactie van R. Jansen-Sieben, S. de Vriendt & R. Willemyns. Brussel: Éditions de l'Université de Bruxelles, 299-304.

de Bonth, Roland

1996 "A Black Sheep and a White Crow. Carolus Tuinman (1659-1728) and Lambert ten Kate (1674-1731) on Etymology". *History and Rationality. The Skövde Papers in the Historiography of Linguistics*. Ed. by Klaus D. Dutz & Kjell-Åke Forsgren. Münster: Nodus Publikationen, 107-132.

1998 *De Aristarch van 't Y. De 'grammatica' uit Balthazer Huydecopers Proeve van Taal- en Dichtkunde (1730)*. Maastricht: Shaker Publishing.

de Bonth, Roland de & Geert R.W. Dibbets, red.

1995 *Voor rede vatbaar. Tien voorredes uit het grammaticale werk van Van Hoogstraten, Nyloë, Moonen, Sewel, Ten Kate, Huydecoper (1700-1730)*. Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU & Münster: Nodus Publikationen.

de Bonth, Roland de & Jan Noordegraaf

1996 "Towards a Historiography of Eighteenth-Century Dutch Linguistics". De Bonth & Noordegraaf, 5-18.

de Bonth, Roland de & Jan Noordegraaf, eds.

1996 *Linguistics in the Low Countries: the eighteenth century*. Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU & Munster: Nodus Publikationen.

Booij, Geert E.

1971 "Lambert ten Kate als voorloper van de TG-grammatica". *Spektator* 1: 74-78. [Met een reactie van Ton van der Geest, "G.E. Booij als naloper van de TG-grammatica"]. *Spektator* 1: 160-161.

Bremmer Jr., Rolf. H. ed.

1998 *Franciscus Junius and His Circle*. Amsterdam & Atlanta/ GA: Rodopi.

Brink, Daniel

1986 "Lambert ten Kate as Indo-europeanist". *Dutch linguistics at Berkeley: papers presented at the Dutch Linguistics Colloquium held at the University of California, Berkeley on November 9th, 1985*. Ed. by Jeanne van Oosten & Johan P. Snapper. Berkeley: The Dutch Studies Program, U.C., 125-135.

1987 "Lambert ten Kate: a Precursor of Generative Phonology". *Papers from the Second Interdisciplinary Conference on Netherlandic Studies held at Georgetown University, 7-9 June 1984*.

- Ed. by William H. Fletcher Lanham. M.D.: University Press of America, 37-49.
- ten Cate, C.L.**
- 1987 *Lambert ten Kate Hermansz. (1674-1731). Taalgeleerde en konst-minnaar*. Utrecht: Stichting "Genealogie ten Cate / ten Kate". Uitgave nr. 5.
- Daan, Jo**
- 1992 "Wat is een dialect? de betekenisnuances van dit woord in Nederland, bij Lambert ten Kate en in latere eeuwen". *Taal en Tongval* 44: 156-187.
- 1994 "Lambert ten Kate gevierd, bewonderd en vergeten". *Wat oars as mei in echte taal*. *Fryske Stúdzjes ta gelegenheid fan it ôfskie fan prof.dr. A. Feitsma as heechlearaar Fryske Taal en Letterkunde* under redaksje fan Ph. Breuker, H.D. Meijering & J. Noordegraaf. Ljouwert: Fryske Akademy, 54-61.
- Dibbets, Geert R.W.**
- 1996 "De strijd om het genus in de achttiende-eeuwse grammatica van het Nederlands". De Bonth & Noordegraaf, 57-90.
- van Driel, L.F.**
- 1992 "Eene geautoriseerde tale. Adriaen Verwer, koopman, jurist en taalliefhebber". *Voorvang, jaarboek voor de Neerlandistiek* 13: 121-143.
- Eijkman, L.P.H.**
- 1924 "Geschiedkundig overzicht van de klankleer in Nederland". *De Nieuwe Taalgids* 18: 17-33.
- Gerretzen, Jan Gerard.**
- 1940 *Schola Hemsterhusiana. De herleving der Grieksche studiën aan de Nederlandsche universiteiten in de achttiende eeuw van Perizonius tot en met Valkenaer*. Nijmegen & Utrecht: Dekker & Van de Vegt.
- Grimm, Jacob**
- 1822-
- 1837 *Deutsche Grammatik*. I² -IV. Göttingen: Dieterich.
- Harris, Richard L.**
- 1992 *A Chorus of Grammars: The correspondence of George Hickes and his collaborators on the Thesaurus linguarumseptentrionalium*. Toronto: PIMS.
- Heinrichs, Anne**
- 1978 "Von Ole Worm zu Lambert ten Kate. Frühe Rezeption der 'Krákumál'". *Sprache in Gegenwart und Geschichte. Festschrift für Heinrich Matthias Heinrichs zum 65. Geburtstag*. Hrsg. von Dietrich Hartmann, Hansjürgen Linke & Otto Ludwig. Köln: Böhlau, 294-306.
- van Helten, Willem H.**
- 1882 *Bijdrage tot een pragmatische geschiedenis der vaderlandsche-taalstudie in Nederland*. Groningen: J.B. Wolters.
- van der Hoeven, Adrianus.**
- 1896 *Lambert ten Kate (De 'Gemeenschap tussen de Gottische Spraeke en de Nederduytsche' en zijne onuitgegeven geschriften over klankkunde en versbouw)*. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff.
- Jongeneelen, Gerrit H.,**
- 1992 "Lambert ten Kate and the origin of 19th-century historical linguistics". *The History of Linguistics in the Low Countries*. Ed. by Jan Noordegraaf, Kees Versteegh & Konrad Koerner. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 201-219.

- 1994 *Fonetiek en Verlichting. De 'Redeneringh over de talen' van Jan Trioen (1692)* Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU & Münster: Nodus Publikationen.
- 1996a "Huydecoper's Reception of ten Kate's Linguistic Theory. A first exploration". De Bonth & Noordegraaf, 121-132.
- 1996b "Kate, Lambert ten". *Lexicon Grammaticorum. Who's Who in the History of World Linguistics*. Ed. by Harro Stammerjohann. Tübingen: Niemeyer, 503-504.
- ten Kate, Lambert**
- 1710 *Gemeenschap tussen de Gottische spraeke en de Nederduytsche*. Amsterdam: Jan Rieuwertsz. (Herdr. 2001, met als bijlage Jean Le Clerc, "Convenance des Langues Gothique & Flamande" [1710]; ingeleid en bezorgd door Igor van de Bilt en Jan Noordegraaf. Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU & Münster: Nodus Publikationen).
- 1716 *Den schepper in Zyn bestier te kennen in Zyne schepselen; Volgens het Licht der Reden en Wisconst. Tot Opbouw van Eerbiedigen Godsdienst, en Vernietiging van alle Grondslag van Atheistery; als mede Tot een regtzinnig Gebruik van de Philosophie*. Amsterdam: Pieter Visser.
- 1723 *Aenleiding tot de kennis van het verhevene deel der Nederduitsche sprake*. 2 vols. Amsterdam: Rudolph & Gerard Wetstein. (Herdr. 2001, met een inleiding door Jan Noordegraaf & Marijke van der Wal. Alphen aan den Rijn: Canaletto).
- 1757 [1716] "Proef-ondervinding over de scheiding der coleuren, bevonden door een prisma in de volgende orde der musyk-toonen, in navolging eener proef-ondervindinge in Newton's Gezigt-kunde, eertyds waargenomen en nu meegedeeld uit de nalatenschap van Lambt. ten Kate Hz.". *Verhandelingen, uitgegeven door de Hollandsche Maatschappye der Weetenschappen te Haarlem*. Haarlem [etc.]: Bosch, Plaat en Ailart [etc.] Deel 3, 17-30.
- Knol, Jan**
- 1977 "De grammatica in de achttiende eeuw". *Geschiedenis van de Nederlandse taalkunde*. Onder redactie van Dirk M. Bakker & Geert R. W. Dibbets. Den Bosch: Malmberg, 64-112.
- Kossmann, F.K.H.**
- 1966 *Opkomst en voortgang van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden. Geschiedenis van een initiatief*. Leiden: E.J. Brill.
- Krause, Friedhilde (Hrsg.)**
- 1989 *Die Bibliothek der Brüder Grimm. Annotiertes Verzeichnis der festgestellten Bestandes*. Weimar: Böhlau.
- Law, Vivien**
- 1990 "Language and its Students: the History of Linguistics". *An Encyclopedia of Language*. Ed. by N.E. Collinge. London & New York: Routledge, 784-842.
- Lobel, Eric de**
- 1988 "De historische taalbeschouwing van Lambert ten Kate". *Dietsland-Europa* 33: 15-21.
- Martin, E.**
- 1884 "Zur Geschichte der deutschen Philologie. II. H.W. Tydeman und J. Grimm". *Anzeiger für deutsches Althertum und deutsche Literatur*. 10: 160-185.
- Meinsma, G.L.**
- 1981a *The Phonetics of Lambert ten Kate. A textedition in reprint with an introduction*. Amsterdam: Institute of Phonetic Sciences of the University of Amsterdam. Publication no. 69.

- 1981b *Als de haen over de heete kolen? Lambert ten Kate*. Teksten bijeengebracht [en ingeleid] door G.L. Meinsma. Amsterdam: Institute of Phonetic Sciences of the University of Amsterdam.
- 1982-1983 "Lambert ten Kate, an early phonetician". *Proceedings from the Institute of Phonetic Sciences of the University of Amsterdam* 7: 83-118.

Noordegraaf, Jan

- 1996 "From Greek to Dutch. The Schola Hemsterhusiana and the study of the mother tongue. A few remarks". De Bonth & Noordegraaf, 33-56.
- 1999 "In the shadow of the language garden". *The Emergence of the Modern Language Sciences: Studies on the transition from historical-comparative to structural linguistics in honour of E.F. Konrad Konrad Koerner*. Ed. by John E. Joseph, Hans-Josef Niederehe & Sheila Embleton. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins 1999. Vol. I, 13-25.
- 2000 "Inleiding tot Lambert ten Kate (1674-1731)". *Van Hemsterhuis tot Stutterheim. Over wetenschapsgeschiedenis* door Jan Noordegraaf. Münster: Nodus Publikationen, 39-60.
- 2001 "Historical Linguistics in the Low Countries: Lambert ten Kate". *History of the Language Sciences*. Ed. by E.F.K. Koerner, Sylvain Auroux, Hans-Josef Niederehe & Kees Versteegh. (= *Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft*). Berlin: Walter de Gruyter. Vol. II, 1115-1124.

Paul, Hermann

- 1891 "Geschichte der germanischen Philologie". *Grundriss der germanischen Philologie*. Hrsg. v. H. Paul. Strassburg: Trübner. I. Band, 9-151.

Peeters, Leopold

- 1990a *Taalopbouw als Renaissance-ideaal: studies over taalopvattingen en taalpraktijk in de zestiende en zeventiende eeuw*. Amsterdam: Buijten & Schipperheijn.
- 1990b "Lambert ten Kate (1674-1731) en de achttiende-eeuwse taalwetenschap". *Traditie en progressie: Handelingen van het 40ste Nederlands Filologencongres*. 's-Gravenhage: SDU Uitgeverij, 151-160.

Polomé, Edgar C.

- 1983a "Lambert ten Kate's significance for the history of the Dutch language". *Tijdschrift voor Nederlands en Afrikaans* 1, 2: 2-14.
- 1983b "Netherlandic contributions to the debate on language change: from Lambert ten Kate to Josef Vercoullie". *Language change*. Ed. by Irmengard Rauch & Gerald F. Carr. Bloomington: Indiana University, 163-173.

Prinsen, M.M.

- 1936 "Lambert ten Kate als kunstkenner en aestheticus". *De Nieuwe Taalgids* 30: 53-66.

von Raumer, Rudolf

- 1870 *Geschichte der germanischen Philologie, vorzugsweise in Deutschland*. München: R. Oldenbourg. (Repr., New York: Kraus, 1965).

Reifferscheid, A. (Hrsg.)

- 1883 *Briefe von Jakob Grimm an Hendrik Willem Tydeman*. Mit einem Anhang und Anmerkungen. Heilbronn: Henninger.

Rizza, Riccardo

- 1987 *La Lingua e la Letteratura Nederlandse in Italia*. Bologna: Cappelli.

Rompelman, T.A.

- 1952 *Lambert ten Kate als germanist*. Mededelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van

wetenschappen, Afd. Letterkunde. Nieuwe reeks, deel 15. Amsterdam: Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij.

Salverda, Reinier

- 2001 "Newtonian Linguistics. The Contribution of Lambert ten Kate (1674-1731) to the Study of Language". *'Proper Words in Proper Places.'* *Studies in Lexicology and Lexicography in honour of William Jervis Jones*. Ed. by Maire C. Davies, John Flood & David N. Yeandle. Stuttgart: Hans-Dieter Heinz Akademischer Verlag, 115-132 [Stuttgarter Arbeiten zur Germanistik nr. 400].

von Schlegel, August Wilhelm.

- 1847 [1815] "Altdeutsche Wälder. herausg. durch die Brüder Grimm. Erster Band, Cassel 1813". *Sämmtliche Werke*. Hrsg. von Eduard Böcking. Vol. XII. *Vermischte und kritische Schriften*. Leipzig: Weidmann, 1847. (Repr. 1971, Georg Olms Verlag, Hildesheim & New York), 383-426.

Schultink, H.

- 1989 "Regelmaat in onregelmatigheid: Ten Kate, Van Haeringen en de ANS in historisch perspectief". *Palaeogermanica et onomastica: Festschrift für J. A. Huisman zum 70. Geburtstag*. Hrsg. von Arend Quak & Florus van der Rhee, 203-213. (Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik, 29).
- 1994 "Lambert ten Kate en hedendaagse, Nederlandse morfologie". *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 110: 257-274.
- 1995 "Van conversie en nog wat. Kanttekeningen bij het proefschrift van Jan Don". *De Nieuwe Taalgids* 88: 111-123.

Terpstra, J.U.

- 1960 "Ten Kate's Übersetzung von Ragnar Lodbroks Sterbelied (*Krákumál*) und ihre literarhistorische Bedeutung". *Neophilologus* 44: 135-146.

von Uffenbach, Zacharias Conrad

- 1754 *Merkwürdige reisen durch Niedersachsen, Holland und Engelland*. Dritter Theil. Ulm: Gaumisch.

Vanderheyden, Jan-F.

- 1971 *Schets van een geschiedenis van de Germaanse filologie*. Deel II. 7e uitgave. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven.

Van de Velde, Roger G.

- 1966 *De studie van het Gotisch in de Nederlanden. Bijdrage tot een status quaestionis over de studie van het Gotisch en het Kringgotisch*. Gent: Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde.

- 1990 "The concept of 'scientific' in the development of the language sciences". *Progress in linguistic historiography: papers from the international conference on the history of the language sciences (Ottawa, 28-31 August 1978)*. Ed. by Konrad Koerner. Amsterdam: John Benjamins, 395-402.

van Veen, Henk Th.

- 1995 "Devotie en esthetiek bij Lambert ten Kate". *Doopsgezinde Bijdragen*. Nieuwe reeks 21: 63-96.

Verburg, Pieter Adrianus

- 1952 *Taal en Functionaliteit. Een historisch-critische studie over de opvattingen aangaande de functies der taal van de prae-humanistische philologie van Orleans tot de rationalistische linguïstiek van Bopp*. Wageningen: Veenman. (Diss. Vrije Universiteit Amsterdam, 1951; Engelse uitgave: *Language and its Functions. A historico-critical study of views concerning the functions of language from the pre-*

humanistic philology of Orleans to the rationalistic philology of Böpp. Transl. by Paul B. Salmon. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins 1998).

Verwer, Adriaen

- 1707a *Linguae Belgicae idea grammatica, poetica, retorica; deprompta ex Adversariis Anonymi Batavi: In usum proximi Amici*. Amsterdam: F. Halma.
- 1707b *Letterkonstige, dichtkonstige en redenkonstige schetsen van de Nederduitsche tale*. Uit het Latijn vertaald door A. Kluit naar de editie-1707. Bezorgd en ingeleid door Igor van de Bilt & Jan Noordegraaf. Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU & Münster: Nodus Publikationen 2000.

- 1783 *Schets van de Nederlandse taal. Grammatica, poetica en retorica*. Naar de editie van E. van Driel vertaald door J. Knol. Met een fotomechanische herdruk van Anonymus Batavus' *Idea Linguae Belgicae grammatica, poetica et rhetorica* bezorgd door Everhardus van Driel, Leiden 1783 (1st ed. 1707). Bezorgd door Th.A.J.M. Janssen & J. Noordegraaf. Met als bijlage een *Lijst van bronnen* samengesteld door Henk Duits & Rob de Graaf. Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU & Münster: Nodus Publikationen 1996.

de Vooy, Cornelis G.N.

- 1924 "De taalbeschouwing van Lambert ten Kate". *Verzamelde taalkundige opstellen* door C.G.N. de Vooy. Deel I, 374-391. Groningen: Wolters, 1924. (Oorspr. in *De Nieuwe Taalgids* 17 [1923]: 65-81).
- 1970 *Geschiedenis van de Nederlandse taal*. Groningen: Wolters-Noordhoff. (Fotomechanische herdruk van de vijfde editie uit 1952).

de Vries, Marleen

- 2001 *Beschaven! Letterkundige genootschappen in Nederland 1750-1800*. Nijmegen: Vantilt.

van der Wal, Marijke J.

- 1992 *Geschiedenis van het Nederlands* (in samenwerking met Cor van Bree). Utrecht: Het Spectrum. Tweede druk 1994.
- 1994 "Straattaal en slechte woorden: sociolinguïstische onderscheidingen in observaties en taalbeschouwing vóór 1800". *Wat oars as mei in echte taal*. *Fryske Stúdzjes ta gelegenheid fan it ôfskie fan prof. dr. A. Feitsma as heechlearaar Fryske Taal en Letterkunde* under redaksje fan Ph. Breuker, H.D. Meijering & J. Noordegraaf. Ljouwert: Fryske Akademy, 54-61.
- 2000 "De receptie van Lambert ten Kates ideeën in de achttiende eeuw". *Meesterwerk* 18: 12-18.
- 2002 "Lambert ten Kate and eighteenth-century Dutch linguistics". *Beiträge zur Geschichte der Sprachwissenschaft* 12, 49-63.

van der Woud, Auke

- 1990 *De Bataafse Hut. Verschuivingen in het beeld van de geschiedenis (1750-1850)*. Amsterdam: Meulenhoff.

VOORREDEN

T O T D E N

L E Z E R.

ONDER 't volvoeren van wijduitgestrekte dingen groeit het Werk dikwijls verre boven verwagting; dus is 't ook mij in dezen gebeurt; hierom agt ik het van nut te zijn, dat ik deswegens in deze Voorreden eensdeels eene verantwoording doe, en anderdeels eene Aenwijzing hoe men op 't kortste zijne nuttigheid daer uit zou kunnen trekken.

't Is al vrij vele jaren geleden, dat ik mijnen aendacht liet gaen over den aerd en de veelheid onzer Ongelijkvloeyende *Verba*, die bij de Hoofdtijden van Wortelvocael veranderen (als BREKEN, BRAK, GEBROKEN, enz: tot omtrent 200 stuks), welken ik zag dat de Letterkundigen doorgaends Ongeregelden noemden: bij de eerste opmerking schein 't mij al toe, dat ze dwaelden in zulk een vonnis; en na verdere overweging bevond ik het nog klaerder; ontdekkende met minne moeite, dat niet alleen de Gelijkvloeyende *Verba*, welke bij alle verbuiging dezelfde *Vocael* behouden (als DEELEN, DEELDE, GEDEELT, enz:) en die alleen bij de Schrijvers voor Regelmatig getelt wierden, maer dat ook zelf de veroordeelde Ongelijkvloeyenden eene volmaakte Regelmatige rooij, na ijders rang en aerd, volgens 't Gebruik en zonder eenige verplooying van eigen goeddunken, onderworpen waren; zulks dat het overige getal der ware Ongeregelden zeer klein en gering bleef. Deze gemaklij-